

ספר

הציצית בראי הרמב"ם ומפרשי חז"ל

הכולל דיני ציצית בעיקר ע"פ מנהגי יהדות תימן
עם ביאורים ופסקים מן התלמוד, גאונים וראשונים
עד אחרוני האחרונים

לאור פסקיו של המאור הגדול, מאריה דאתרין דתימן
עמוד ההוראה

רבנו הרמב"ם זצ"ל

לאור פירושו של

מו"ר הרה"ג **יוסף** בן הרב דוד **קאפח** זצ"ל
חבר מועצת הרבנות הראשית לישראל
וחבר בית הדין הגדול בעיה"ק ירושלים ת"ו

נאסף נערך ובואר ע"י

עותניאל בלאמו"ר ר' עוזיאל **מנצור** ס"ט
אברך בכולל 'אורות יעקב' רחובות ת"ו

ה'תשע"ה ליצירה, ב'שכ"ו לשטרות

תוכן העניינים

כח.....	פרשת ציצית
לג.....	עיון וחקירה ביסוד המצווה
לח.....	החיוב במצוות ציצית
מג.....	הטלית במדרשי חז"ל
מה.....	הפתיל – מהו?
מז.....	מהי התכלת? היש חיוב בה בימינו?
נה.....	טעמה של מצוות ציצית
נט.....	היש חיוב לקטן להתעטף בטלית?
סד.....	קבלת שכינה בעיטוף בטלית גדולה ובלבישת טלית קטנה
סט.....	מהו צבעה של הטלית?
עב.....	מהי עטיפת הישמעאלים?
פ.....	הטלית בשימוש היום יומי
פז.....	עיטוף בטלית בזמן התפילה
צז.....	האם ניתן לצאת ידי חובת ציצית בטלית קטנה לפי רבנו הרמב"ם? ...
קד.....	האם נהגו היהודים בתימן ללבוש טלית קטנה?
קח.....	אחיזת הציציות ונישוקן בשעת קריאת שמע
קיט.....	נישוק הציציות בשעת קריאת שמע
קכט.....	מצוות ציצית וזיקתה ליראת שמיים
קלב.....	הגנה והצלה בזכות מצוות ציצית
קלו.....	רמב"ם הלכות ציצית
קמב.....	תמונות
קמו.....	ראשי תיבות
קנ.....	רשימת קיצורים וביבליוגרפיה

בשער

”גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך” (תְּלִים קִיט, ח)

שמח ליבי בעת כתיבת המבוא לקונטרס זה ועל כן אודה להי יתברך ויתעלה המרומם מעל כל ברכה ותהילה ”אהללה את ה' בחיי אזמרה לאלהי בעודי”¹.

כבן לעדת יהודי תימן ניסיתי להתחקות אחר מנהגי תימן המקוריים. למנהגי יהודי תימן נודעת חשיבות רבה הואיל והם ייחודיים בנאמנותם לפסיקה התלמודית כפי שבאה לידי ביטוי במשנה תורה, לידיעה דתית-השקפתית כפי שבאה לידי ביטוי במורה הנבוכים, ולביאורי המקרא ולדרך המחשבה שהנהיג רבנו סעדיה גאון. זאת ועוד, למסורת אבותינו יסודות עוד מימי בית המקדש הראשון, והיא היא שראויה להיאמר עליה ”מנהג אבותינו תורה הוא”².

מו”ר הגר”י קאפח זצ”ל כתב בתארו את מעלת מסורת אבותינו הקדושים והטהורים: ”וכבר הוכח כי מסורת אבותינו הקדושים נעוצה עמוק עמוק במעמקי מסורת ישראל”³.

ומצאנו שאף הראי”ה קוק שיבח באגרותיו את הנהגות עדתנו שיסודתם בהררי קודש, וז”ל: ”ומתנהגים בכל נימוסי ארצם הקרובים הרבה למנהגי ישראל היותר ראשונים בכל דבר”⁴.

בספר זה ביקשתי לבחון כיצד מנהגי אבותינו בהתעטפות בציצית משקפים מסורות קדומות, כיצד הם מבטאים את הפסיקה התלמודית, ומה ביניהם לבין מנהגי העדות השונות. דוגמה לשימור מסורות קדומות אצל יהודי תימן ניתן להביא מרבנו הרמב”ם שפסק בהלכות תפלין מזוזה וספר תורה: ”אמרו עליו על רב תלמיד רבנו הקדוש, שכל ימיו לא ראוהו שהלך ארבע אמות בלא תורה, או בלא ציצית, או בלא תפילין”⁵.

1. תהלים קמו, ב.

2. שו”ע יו”ד סי’ שצו, סעי’ ד.

3. דבריו הובאו בתוך פירושו להל’ ספר תורה פ”י, אות יא, עמ’ תיח.

4. אגרות הראי”ה, כרך א, ירושלים תשכ”ב, אגרת ריב, עמ’ רסד.

5. שם פ”ד, הל’ כה.

יהודי תימן לדורותיהם קיימו וקיבלו עליהם את מנהג רב בגמרא שנפסק על ידי רבנו הרמב"ם, ורבים רבים היו שהלכו במשך כל היום וטליתותיהם עמם, מוכנים ומזומנים לקיים מצווה שתבוא לידיהם בהידור בעטיפת טלית.

וכ"כ הרב אהרן קאפח בספרו 'מנחת אהרון':
 "בידוע הוא, שיהדות תימן ביסודה ובעיקרה הינה יהדות תלמודית, אין כוונתי לומר שהינם עוסקים בתלמוד ובהלכות היוצאות ממנו רק מן הבחינה העיונית, **אלא שהיא תלמודית באורחות חייה בפועל**. כל העוסק בספרות התלמודית והמדרשית הקדומה, יוכל להבחין בנקל בהתנהגותם של בני תימן קהל ויחידים כמה משמרים הם הנהגות שקיבלו מזקניהם ורבותיהם כדבר המובן מאליו בדרך של הרגל נעשה טבעי".⁶

במסכת מנחות נאמר: "תניא, וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה'...".⁷ לאור דברי הרב אהרן קאפח, יובנו דברי הגמרא הללו שמבטאים ראייה יום-יומית וזכירה תמידית ותדירה, שהרי יהודי תימן לא הסירו את הטלית מעליהם, והיא היתה עמם ושימשה אותם ללימוד, לקניות, לחימום הגוף, לתפילה כמובן ועוד ועוד.

נמצא אפוא, שהטלית והשימוש התדיר בה, היווה למעשה אמצעי חשוב בידי יהודי תימן לזכירת מצוות ה' ולזכירת דרך החיים התלמודית המקורית אשר יונקת ומחוברת לדת משה, ההלכתית והמחשבתית, ואשר שואבת את יפעתה ממשה רבנו שקיבל תורה בסיני.

וכך פסק רבנו הרמב"ם בהלכות ציצית: "לעולם יהא אדם זהיר במצות ציצית, שהרי הכתוב שקלה ותלה בה כל המצוות כולן, שנאמר "וראיתם אותו וזכרתם את כל מצוות ה', ועשיתם אותם".⁸

מטרתנו בספר זה, לבאר ולשמר את מנהגי יהודי תימן בכל הקשור למצוות ציצית. מנהגי יהודי תימן בולטים בייחודם מכל שאר עדות ישראל, כגון

6. בהקדמתו לספרו, עמ' 7.

7. דף מג עמ' ב.

8. פ"ג, הל' יג.

באופן ההתעטפות בציצית, בזמני ההתעטפות בטלית ומשך ההתעטפות, ואם נתבונן נגלה כי גם בצבע הטלית של יהודי תימן, שאינו דומה לצבעה בימינו, טמונים רעיון ומחשבה.

יהודי תימן קשרו קשר אמיץ עם רבנו הרמב"ם ודבקו בו לאהבה, וזאת בעיקר לאור אחדות הדעים שהיתה ביניהם בענייני השקפה והלכה.⁹ ולכן, העיון במצוות ציצית בספר זה נערך לאור פסיקת רבנו הרמב"ם שהיה ועודנו מנהיגה הרוחני של יהודי תימן.¹⁰ מתוך שאיפה לתאם את פסיקתו

9. אביא את דברי הגר"י קאפח זצ"ל בספרו 'כתבים' חלק ב, בפרק 'הרמב"ם וגולת תימן' עמ' 675, וז"ל: "...כך היה הדבר גם עם הרמב"ם, בהופיע זהרו בשמי היהדות נגהו שביבי אורו גם על יהודי תימן והללו החלו להריץ אליו ולהגיש לפניו שאלותיהם ובעיותיהם. הקשר בין גולת תימן והרמב"ם לא הצטמצם כרגיל בשאלות הלכתיות בלבד, אלא התרחב גם בענייני מחשבה ומושגים פילוסופיים. לא חסרו גם התיעצויות פרטיות, שיחידים נהגו להתייעץ בהרמב"ם ועד לפעילות מדינית דיפלומאטית הגיעו קשרי הרמב"ם עם יהדות תימן".

10. הואיל וספר זה מבאר את מנהג תימן לאור פסיקת רבנו הרמב"ם, חשוב להביא ראיות ברורות לכך שבתימן נהגו אליבא דרבנו הרמב"ם, ומשום שהדף קצר מלהכיל את הראיות לכך, אציין רק את חלק מן המקורות:

ר' יעקב ספיר כתב: "עיקר למודם הוא בספר הי"ד להרמב"ם ז"ל, ופוסקים דיניהם ומנהגיהם רק על פי דעת הרמב"ם ז"ל ולא יסורו ממנו בין לקולא בין לחומרא, כי רק אותה קבלו עליהם למורה ודיין" (ר' יעקב ספיר, מסע תימן, מהדורת יערי, שם, עמ' סד-סה).

הרמב"ן כתב: "והנני מעיד לפני רבותי שמים וארץ, כי שמעתי ממגיד אמת שבכל ארצות מלכות תימן, קהילות רבות עוסקים בתורה ובמצוות לשמן, והיו מזכירים שם הרב בכל קדיש וקדיש, בחייכון וביומיוכון ובחיי דרבנא משה בן מימון, אשר האיר עיניהם בתורה, העמידן בקרן אורה, לבטל מהן גזרות קשות וכובד המס, כי היו כטיט חוצות מרמס" (כתבי רמב"ן, א, עמ' שמא).

הרב עובדיה מברטנורא כתב: באגרת רבי עובדיה מברטנורא, אגרות א"י, א' יערי, עמ' 140: "ובימים האלה באו הנה יהודים מארץ עדן... וכולם מגדולים ועד קטנים בקיאים בהרמב"ם, כי אינם עוסקים אלא בו" (אגרת רע"ב, אגרות א"י, מהדורת א' יערי, עמ' 140).

ר' חיים דוד אזולאי כתב: "שהדבר ידוע שבארץ ישראל ומצרים ותימן קבלו את הרמב"ם לרבן, וכל העם הולכים לאורו ואחריו דברו לא ישנו" (החיד"א, מחזיק ברכה, או"ח, סי' לח, סק"א).

רבי יעקב פראג"י כתב: "שאנו מקובלים מגאוני מצרים ומחכמי המערב, שכל הקהלות מסוף המערב ומצרים ובבל וארם צובה ופרס ותימן, כולם קבלו עליהם להתנהג עפ"י דברי הרמב"ם, על פיו יחנו ועל פיו יסעו, ובמקום שקבלו עליהם הוראת פוסק שהוא

מרא דאתרא, הוקבעו דבריו עליהם חובה כאילו הם הלכה למשה מסיני שאין בה מחלוקת כלל, ואפילו היו רבים החולקים עליו. והזו מדבריו אפילו מקולא לחומרא הרי הוא כאילו זו מדברי תורה, ומזלזל בכבוד רבם שלימד תורה" (שו"ת מהרי"ף, סי' נט וסי' סא).

הרב חיים שבתי מגדולי חכמי שאלוניקי במאה ה-16 כתב: "שידוע שבכל ארץ תימן קיבלו עליהם דברי הרמב"ם ז"ל בכל דיני התורה כמשה מפי הגבורה" (שו"ת מהרח"ש, סי' ב, דף פה).

הרב יחיא צאלח כתב: "דע דארץ המערב ומצרים וארץ תימן אתריה דהרמב"ם הוא, וזה גלוי ומפורסם בספרים ובפי כל. וכ' השכ"ג סי' קכ"ח דגם ארץ המערב אתריא דרבי' הב"י. ולמדתי מהשכ"ג בהגהת הטור דאם יש מחלוקת באיזה דין בין הרמב"ם ורב"י דנהיגינן כהרמב"ם אפי' באתריא דהב"י, ובשאר מלי דלא פליג הרמב"ם או שלא נזכר בדבריו ונזכר הב"י נהיגינן כהב"י אף דשאר פוסקים פליגי עליה ע"ש. וזה דבר מוסכם גם מהסברא בידנו קודם ראותי דברי השכ"ג דוק" (מהרי"ף, שו"ת פעולת צדיק ח"ב סי' רנא, ראה גם ח"ב סי' קפ עמ' רא, ובח"ג סי' יוסי' ע. המהרי"ף מכנה את הרמב"ם כמאריה דאתרא כחמש עשרה פעמים, ואילו את מרן רק פעם אחת בלבד ורק לציודו של רבנו, וכך לשונו: "דארץ התימן אתריה דהרמב"ם והריק"א" (שו"ת פעולת צדיק, ח"א, סי' ע, סעי' ט, עמו נו; ועיין בדבריו של ד"ר משה גברא, "חכמי ישראל שבתימן-מהרי"ף", בפרק ו, "שיטתו בהלכה", עמ' 143-157).

הרב דוד משרקי כתב: "אחרי שהיו קדמונינו ז"ל בכל עניניהם עפ"י חיבור הרמב"ם ז"ל" (מתוך הקדמתו לשתילי זתים).

הרב יעקב שאול אלישר שחי בסוף המאה ה-15 כתב: "וא"כ גם בנדון דידן דהמאורע הוא בערי תימן שנגררים אחרי הרמב"ם דאתריה דמר הוא וכל נוסח תפילותיהם ע"פ הרמב"ם וברוב הדינים פוסקים כוותיה" (שו"ת מעשה איש, אבן העזר, סי' יב). בתשובת חכמי בית-דין צנעא בנוגע לאפייט מצות בחול-המועד פסח בשנת תרע"א (1910) נכתב: "מנהגי אבותינו נוחי הנפש זצ"ל הבנוים על טהרת דברי התלמוד הקדוש וע"פ הנשר הגדול הרמב"ם ז"ל ושאר גאונים, ובמקצת מהן ע"פ מר"ן הש"ע..." (הובא בספר צהר לחשיפת גנזי תימן, יהודה לוי נחום, עמ' רעג).

בתשובת חכמי בית-דין צנעא לרב אברהם יצחק הכהן קוק בשנת תרע"ו (1911) נכתב: "וכבר הודענו כלל דמלתא כי רוב המנהגים בארצות פזורינו בתימן על פי הרמב"ם ולפעמים באיזה פרטים על פי הש"ע" (ש' יבניאלי, מסע לתימן, עמ' 196-199).

הרב אברהם אלנדאף כתב: "במקומינו זה אנן נהיגי כהרמב"ם דהוא מרא דאתריין. זולת המוני עם שאינם בקיאים בדין זה וכיוצא, שנוהגים כדעת השתילי זתים" (שו"ת זכרוני איש, הנקרא ענף חיים, ח"ב, סי' ל).

הרב עמרם קורח כתב: "מתחילת האלף השישי, היה רוב לימודם בארבעת חיבורי הרמב"ם ז"ל... שמו כל חשקם ללמוד בחיבורו הגדול (הי"ד החזקה) בהיותו כולל כל דיני התורה בלשון צח וסדור ישר. רוב הלומדים משכו עצמם מהעיון בשאר ספרים ובחרו בהלכותיו הפסוקות והקצרות" (סערת תימן, עמ' קא, צט).

הרב שלום יצחק הלוי כתב: "כגון בגלילות תימן שקבלו עליהם הוראות הרמב"ם ז"ל"

עם מנהגי תימן ומסורותיה הקדומות.

לאור דברים אלה, בחרנו לקרוא לספר זה "הציצית בראי הרמב"ם ומפרשי חז"ל", אשר מבטא את מטרתנו להנציח את מנהגי יהודי תימן ועדות נוספות, ולצד המנהגים לבאר את ההלכה התלמודית כפי שהיא באה לידי ביטוי בפסיקת רבנו הרמב"ם.

ואסיים במילותיו הטהורות של הגר"י קאפח זצ"ל לתלמידיו על אופן חיבורו וכתובת ספריו: "אין אדם עושה מלאכתו אלא עד היכן שידו מגעת, וכל השאר מבטל הוא בליבו".¹¹

וכבר אמר התנא: "לא עליך המלאכה לגמור".¹²

(שו"ת דברי שלום חכמים, עמ' כז, קפד).

בספר תולדות הרב שלום שבזי וספר גלות תימן נכתב: "אע"פ שבכל הזמנים הגיעו לתימן ספרים של חכמי ישראל משאר הגלויות, בכל זאת עדת תימן המשיכה להיות אדוקה לפסיקותיו של הרמב"ם. שלא כדעת האומרים שיהדות תימן אימצה את דעת הרמב"ם, מכיוון שלא הגיעו אליהם שאר ספרי הראשונים.

לענין זה מתייחס הרב ס' חוזה [נולד בתימן ב-1917, נפטר בישראל ב-1997] ממחוז 'שרעב' שבתימן: לא כאותם המוציאים דבה שאומרים לא היה ספרים בתימן. אלא, היו מעטים ויקרים אבל לא נעדר שום ספר מספרי קבלה הלכה תלמוד ומדרשים ממה שיש במדינות המפותחות. והעדות תמצא בספרים שנתחברו ע"י המחברים ביהדות תימן ראשונים ואחרונים כל המקורות תמצא אותם דבר בשם מחברו ושם הספר שהעתיקו ממנו. אותם החוקרים מא"י או ממקומות אחרים לתימן, בוודאי שלא הגיעו לכל פנה, ובפרט לכל הכפרים הפזורים על כל תימן, מנהגיהם השונים וסגנונם ולולא דמסתפינא מאינשי דאזלו מעלמא דין, הויתי אמר מה דאמר שלמה ע"ה, והמשכיל יבין" (שם, עמ' סח).

11. כך שמעתי מפיו של אחד מתלמידי הגר"י קאפח המובהקים הרב ד"ר חננאל סרי יצ"ו.

12. מסכת אבות פרק ב, משנה טז.

מזמור לתודה

כתב רס"ג בפירושו למשלי, וז"ל: "השכל מחייב שתהא על כל טובה תודה ממי שקבל את הטובה למי שהטיב לו..." עכ"ל.

עם גמר עבודתי על קונטרס זה ארצה לפתוח בהודאה למי שאמר והיה העולם, על כל הנתיבים שפתח לי במהלך עבודה זו, והלימוד העצום שהחכמתי על מצוות ציצית, השקולה כנגד כל המצוות, ויהי רצון שנזכה לחזק את עם ישראל במצווה זו על כל פרטיה, מנהגיה, דקדוקיה וכוונותיה.

חובה נעימה לי להודות להוריי היקרים, אבא מארי ר' עוזיאל בן ר' שלמה מנצור (הלוי) יצ"ו, ואמי מורתי שרה בת יצחק הכהן יצ"ו, על שגידלוני ליראת שמים ולעשיית רצונו כרצונו, ואשר מסייעים בידינו בכל עת ובכל שעה, ותמיד עומדים כצוק איתן סביב פועלינו, מי יתן והקב"ה יאריך ימיהם בטוב ושנותיהם בנעימים, ויזכו לרוות נחת דקדושה מכל יוצאי חלציהם.

כמו"כ ארצה להודות להורי אשתי היקרים, חמי יקירי ר' דוד בן משה חן (אוחנונה) יצ"ו, וחמותי אילנה בת ר' עמוס עופר (חסן) יצ"ו, מי יתן ויתגשמו כל משאלות ליבם לטובה, וימשיכו להיות לנו לעזר ולמורי דרך בכל צעד ושעל, וכולנו תפילה שהקב"ה יאריך ימיהם בטוב ושנותיהם בנעימים, ויזכו לרוות נחת דקדושה מכל יוצאי חלציהם.

מכאן אני שולח את ברכתי לישיבת 'אורות יעקב' ברחובות ת"ו, שבה אני לומד ויונק את לימדיי התורניים בראשותם של הרה"ג עמי דנינו שליט"א, וראש הכולל בישיבתנו הרה"ג צבי צרפתי שליט"א, והעומד בראשם הרה"ג חיים פוגל שליט"א, מי יתן ונזכה להמשיך להסתופף בצילם, וישיבתנו תמשיך להעמיד תלמידים הרבה מתוך אושר ושמחה, אכ"ר.

1. פרק יח, פסוק כב'.

כן אזכיר לטובה את העורך הלשוני הרב דר' **אדיר דחוח-הלוי יצ"ו**, ולגרפיקאית **ורד פאל יצ"ו**, אשר עמלו והשקיעו בהוצאת קונטרס זה, ועל כך מגיעה תודתי והערכת.

שלמי תודה למורי וידידי, אשר הם לי לאחיעזר ולאחיסמך:
הרב דר' **חננאל סרי**, ר' **תמיר רצון**.

עוד תודה נתונה **למכון מש"ה** בנשיאותו של הרה"ג **רצון ערוסי שליט"א**, ובהנהלתו של ר' **יוסי פרחי יצ"ו**, שעוזרים ותורמים להפצת משנתו של הרמב"ם ומו"ר הרה"ג **יוסף קאפח יצ"ו** בכלל, ולספר זה בפרט, ה' ישלח להם ולכל העוסקים במלאכה הצלחה בכל מעשי ידיהם וה' יהי בעזרם.

טרם אצא מן הכרך, חובה גדולה אני חייב לאשתי אשת-החיל מרת **עדן שתח'**, אשר לולא תמיכתה הרבה והזמן הרב שאפשרה לי לפנות עבור עבודה זו ואחרות לא הייתי זוכה להוציאן לאור, יה"ר שנזכה לגדל את **בננו מלאכי יצ"ו**, למצוות ודבקות בבורא יתברך, ובע"ה עוד נזכה לגדל בנים ובנות אוהבי ה', אנשי אמת, זרע קודש בה' דבקים.

כ"ד עפר רגלי חכמים
עותניאל ב"ר עוזיאל **מנצור** (הלוי)
ח' אדר ה'תשע"ה ב'שכ"ו לשטרות

פרשת ציצית

וַיֹּאמֶר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ
 אֲלֵהֶם וַעֲשׂוּ לָהֶם צִיצִית עַל בְּנָפִי בְּגָדֵיהֶם לְדֹרֹתָם וְנָתַנּוּ
 עַל צִיצִית הַכֶּנֶף פְּתִיל תְּכֵלֶת: וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִית וּרְאִיתֶם
 אֹתוֹ וּזְכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת ה' וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם וְלֹא תִתְּרוּ
 אַחֲרַי לְבַבְכֶם וְאַחֲרַי עֵינֵיכֶם אֲשֶׁר אֲתֶם זֹנִים אַחֲרֵיהֶם:
 לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וַעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתַי וְהֵייתֶם קְדוֹשִׁים
 לֵאלֹהֵיכֶם: אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ
 מִצְרַיִם לִהְיוֹת לָכֶם לֵאלֹהִים אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם.¹

פירש רש"י:

י"על שם הפתילים התלויים בה, כמו וַיִּקְחֵנִי בְּצִיצִית רֶאשִׁי [יחזקאל ח,ג].
 דבר אחר, ציצית על שם וּרְאִיתֶם אֹתוֹ, כמו מְצִיץ מִן הַחֲרָפִים [שיה"ש
 ב,ט]².

ופירש הראב"ע:

וַיִּוָּעֲשׂוּ לָהֶם צִיצִית: ייתכן על שני פירושים, האחד שיעשו ציצית כמו
 בְּצִיצִית רֶאשִׁי [שם], והם החוטאים היוצאים שאינם ארוגים.³

"...והפירוש השני כאשר העתיקו חז"ל, ובעבור שיש עדים נאמנים על
 הפירוש השני בטל הראשון, והם העתיקו כי זאת המצוה עם בגד שיש
 לו ארבע כנפיים והציצית הם הגדילים. ועוד אפרשנו. והנה מצוה על כל
 מי שיש לו בגד בארבע כנפיים שיתכסה בו ביום תמיד ולא יסירנו מעליו
 למען יזכרו, והמתפללים בטלית בשעת התפילה יעשו זה, בעבור שיקראו
 בקריאה שמע וְהָיָה לָכֶם לְצִיצִית, וַעֲשׂוּ לָהֶם צִיצִית, רק לפי דעתי יותר
 הוא חייב להתעטף בציצית בשאר השעות משעת התפילה, למען יזכור ולא

1. במדבר פרק טו פס' לז-מא.

2. שם, פס' לח, ד"ה ועשו להם ציצית.

3. שם.

ישגה ולא יעשה עבירה בכל שעה, כי בשעת התפילה לא יעשה עבירה".⁴

לעומת דעת הראב"ע שסבר שחובה "להתעטף בציצית בשאר השעות משעת התפילה", מצאנו במדרש הגדול דעה שונה ולפיה דווקא שעת התפילה היא השעה החשובה ביותר להתעטפות בטלית, וז"ל המדרש: "מִכְּנֶפֶן הָאָרֶץ זְמַרְתָּ שְׂמַעְנוּ [ישעיה כד, טז] זו תפילת חזקיה וישעיה שהיו מתפללין והציצית על כתפיהן".⁵

ופירש הרשב"ם:

"ציצית, כמו יְצִיצַת רֵאשִׁי [שם], קבוצת פתילים תלויין כשער הראש... וְהָיָה לְכֶם לְצִיצַת [שם]: הציצית הזה יהי לכם לראייה שתראו אותו, כמו יִמְצִיץ מִן הַחֲרָכִים [שיה"ש, שם]. וכן מצאתי בספרי".⁶

וחז"ל במנחות אמרו על מצוות ציצית: "שקולה מצווה זו כנגד כל המצוות כולן".⁷

ויש לשאול, מהי חשיבותה המיוחדת של מצוות ציצית? ומדוע נאמר בה שהיא שקולה כנגד כל מצוות התורה?

בספר דברים נאמר: "גִּדְלִים תַּעֲשֶׂה לָךְ עַל אַרְבַּע כְּנָפוֹת כְּסוּתֶךָ אֲשֶׁר תִּכְסֶּה בָּהּ".⁸ פרשה זו לא באה לצוות על קיום המצווה באופן כללי אלא על אופן כוונת קיום המצווה ותכליתה. כלומר, כשיתנו על כנף בגדיהם פתיל תכלת – אז תאמר להם: "וְהָיָה לְכֶם לְצִיצַת" [שם].

הרשב"ם ביאר כי תכלית מצוות ציצית היא ראייתה, וז"ל: "יש עניין מיוחד בהסתכלות על כנפי הבגד שבה נמצאת הפתילים ומתוך ראיית הפתילים האדם יגיע לידי זכרון כל המצוות".⁹

4. שם.

5. סוף פרשת שלח לך, עמ' רסא.

6. שם, פס' לח–לט.

7. דף מג ע"ב.

8. כב, יב.

9. שם, פס' לט.

על תפקידה של ראייה זו ניתן ללמוד מהמשך הפסוק: "וְרָאִיתֶם אֹתוֹ וְזָכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת ה' וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם" [שם]. ואמרו חז"ל במנחות: "מלמד שראייה מביאה לידי זכירה וזכירה מביאה לידי עשייה".¹⁰

ועתה יש לשאול: מדוע ראיית הציצית מביאה לזכירת כל מצוות התורה?

הרמב"ן מלמדנו שלא בראיית הציצית הכתוב מדבר, אלא בראיית פתיל התכלת וזהו פירוש "וְרָאִיתֶם אֹתוֹ", דהיינו ראיית פתיל התכלת. ועתה נוסף ונשאל: ומדוע ראיית פתיל התכלת מביאה לזכירת כל המצוות כולן? על שאלה זו עונים הרמב"ן והרשב"ם, בצטטם את מאמרו של ר' מאיר במנחות:

"מה נשתנה תכלת מכל מיני צבעונין? מפני שהתכלת דומה לים וים דומה לרקיע ורקיע דומה לכיסא הכבוד".¹¹ הווה אומר, שהצבע בפתיל התכלת הוא זה שמזכיר לאדם את בוראו ואת חובת האדם כלפיו לקיים את תורתו שנצטווה בה.

בעל ה"כלי יקר" מפתח רעיון זה ומשלב בדבריו את דברי הספרי שהובא לעיל ודברים נוספים מתוך מדרש ילקוט שמעוני:

"אמר לו הקדוש ברוך הוא למשה: הסתכלו בשמים שבראתי לשמשכם, שמא שינו מידתם או שמא עלה גלגל חמה מן המערב, ולא עוד אלא ששמח לעשות רצוני. וכן הוא אומר לענין הים: 'האֹתִי לֹא תִירָאוּ נְאֻם ה' אִם מִפְּנֵי לֹא תַחֲלִי אֲשֶׁר שָׁמַתִּי חוֹל גְּבוּל לַיָּם חֶק עוֹלָם וְלֹא יַעֲבֹרְנָהוּ וַיִּתְגַּעְשׂוּ וְלֹא יוֹכְלוּ וְהָמוּ גְלִיּוֹ וְלֹא יַעֲבֹרְנָהוּ' [ירמיה ה, כב], שמא שינה מידתו? ולא עוד אלא שמצטער לעשות [=לצאת מגבולו] ואינו יכול, שנאמר: 'וַיִּתְגַּעְשׂוּ וְלֹא יוֹכְלוּ'. מכאן ראייה שהים אינו משנה מידתו מיראה, שהרי מצטער לעשות ואינו רשאי. והשמים אינם משנים מידתם מאהבה? והנה בענין התכלת אמרו רבותינו: 'תכלת דומה לים? ועל ידי שיסתכל בחוט זה יזכור את הים הדומה לו בצבעו ויהיה הים תמיד לנגד עיניו, ואז יתבונן במעשה

10. דף מג ע"ב.

11. דף מג ע"ב, וכן מובא בספרי פייסקא קטו.

הים שאינו יוצא ממידתו אפילו כמלוא נימה, וממנו יראה וכן יעשה? ואם יעבור אפילו על אחת מכל המצוות, הרי הוא יוצא מן המידה אשר מדד לו ה' לומר: עד פה תבוא ולא תוסיף, בזה מותר וזה אסור. אך לפי שמן הים אין ללמוד אלא לעבוד את ה' מיראה, כמו שאמרנו בים שמצטער לצאת ממידתו ואינו יכול, וכמו שאמר: 'האותי לא תיראו נאם ה' אם מפני לא תחילו אֲשֶׁר שָׁמְתִי חוֹל גְּבוּל לַיָּם חֶק עוֹלָם וְלֹא יַעֲבֹרְנָהוּ וַיִּתְגַּעְשׂוּ וְלֹא יוֹכְלוּ וְהָמוּ גְלִיו וְלֹא יַעֲבֹרְנָהוּ' [שם], שמע מינה שמן הים אין ללמוד כי אם את היראה. אבל העושה מאהבה ועובד את ה' בשמחה גדול מן הירא אלוהים? על כן אמר: 'ויס דומה לרקיע', וממנו יראה וכן יעשה. מה רקיע אינו משנה מידתו ולא עוד אלא ששמח לעבוד, כך יעבוד גם הוא את ה' בשמחה מאהבה: ואם יאמר: מה יתרון לעושה מאהבה על העושה מיראה, על זה אמר: 'ורקיע דומה לכיסא הכבוד'. כי על ידי זה יזכור שמתוך האהבה יבוא לדביקות השכינה, כי כל ירא מתרחק מזה שהוא ירא ממנו, והאוהב משתדל לידבק בנאהב לו".¹²

ברם, נגד הדעה הזו, שלפיה עיקר המצווה בפתיל התכלת, יש לטעון: איך יתכן שאין אנו מקיימים פרט זה במצוות ציצית. ועוד, הרי חז"ל פסקו במפורש ש"התכלת אינה מעכבת את הלבן".¹³

משום כך נראה יותר הסברו של ר' עובדיה ספורנו על הפסוק: "וְרָאִיתֶם אֹתוֹ וְזָכַרְתֶּם אֶת כָּל מִצְוֹת ה'", וז"ל: "תזכרו שאתם עבדים לאל יתברך, שקיבלתם מצוותיו באלה ובשבועה, וזה בראותם הציצית שהוא כחותם המלך בעבדיו".¹⁴ נראה שזו עיקר כוונת מצוות ציצית, כמו שדרכו של אדם לעשות לו סימן לדבר בבגדו, זכר לדבר שהוא מחוייב לעשותו ואינו סומך על כוח זכרונו בלבד.

ורבנו הרמב"ם פסק:

"פעמיים בכל יום, קוראים קרית שמע, בערב ובבוקר: שנאמר 'וּבְשִׁכְבְּךָ וּבְקוּמְךָ' [דברים ו, ז; שם יא, יט], בשעה שדרך בני אדם שוכבין, וזה הוא

12. כלי יקר, שם. ילק"ש, האזינו, רמז תתקמב.

13. מנחות דף לח ע"א.

14. ספורנו, במדבר פרק טו פס' לט.

לילה, ובשעה שדרך בני אדם עומדין, וזה הוא יום. ומה הוא קורא? שלוש פרשיות אלו, והן "שמע" [דברים ו, ד-ט], ו"והיה, אם שמוע" [דברים יא, ג-כא], ו"ויאמר" [במדבר טו, לז-מא]. ומקדימין לקרות פרשת "שמע", מפני שיש בה ציווי על ייחוד השם ואהבתו ותלמודו שהוא העיקר הגדול שהכול תלוי בו. ואחריה "והיה אם שמוע", שיש בה ציווי על שאר המצוות כולן. ואחר כך פרשת "ציצית" [במדבר טו, לח], שגם היא יש בה ציווי על זכירת כל המצוות. אף על פי שאין מצות ציצית נוהגת בלילה, קוראין אותה בלילה, מפני שיש בה זכרון יציאת מצרים. ומצוה להזכיר יציאת מצרים ביום ובלילה, שנאמר 'לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מֵאֶרֶץ מִצְרָיִם כֹּל יְמֵי חַיֶּיךָ' [דברים טז, ג]. וקריאת שלוש פרשיות אלו על סדר זה, היא הנקראת קרית שמע".¹⁵

ומרן השולחן ערוך כתב:

"אם אין אדם לובש טלית בת ארבע כנפות, אינו חייב בציצית. וטוב ונכון להיות כל אדם זהיר ללבוש טלית קטן כל היום, כדי שיזכור המצוה בכל רגע. וע"כ יש בו חמשה קשרים, כנגד ה' חומשי תורה, וארבע כנפים, שבכל צד שיפנה יזכור. ונכון ללבושו על המלבושים. לפחות יזהר שיהיה לבוש ציצית בשעת התפלה. מצוה לאחוז הציצית ביד שמאלית כנגד לבו בשעת קריאת שמע, רמז לדבר 'וְהָיוּ הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה [וגו'] עַל לְבָבְךָ' [דברים ו, ו]. טוב להסתכל בציצית בשעת עטיפה, כשמברך יש נוהגין להסתכל בציצית כשמגיעים ל'וְאֵתְּם אֶתוֹ' [במדבר טו, טז] וליתן אותם על העינים, ומנהג יפה הוא וחיובי מצוה.¹⁶

והרמ"א כתב שם בהגהה:

"גם נוהגים קצת, לנשק הציצית בשעה שרואה בס, והכל הוא חיוב מצוה (ב"י). כשמסתכל בציצית מסתכל בשני ציציות שלפניו שיש בהם עשרה קשרים רמז להויות, וגם יש בהם ט"ז חוטים ועשרה קשרים, עולה כ"ו כשם הוי"ה. גדול עונש המבטל מצות ציצית, ועליו נאמר: 'וַיִּנְעָרוּ רַשְׁעִים מִמֶּנָּה' [איוב לח, יג], והזהיר במצות ציצית, זוכה ורואה פני שכינה".

15. הל' קריאת שמע, פ"א הל' א-ג.

16. או"ח סי' כד סעי' א-ו.

מדברי השו"ע עולה, כי חובת הציצית חלה רק על בגד של ארבע כנפות ורק אדם שלובש בגד שיש בו ארבע כנפות חייב להטיל ציצית בבגדו. ברם, ראוי ללבוש טלית קטנה, ובזאת יזכור את עשיית המצוות בכל רגע.¹⁷ עוד למדנו מדבריו על מנהגי האחיזה בציציות וזמניהם.

ועל דרך הדרש נאמר בגמרא הטעם לקביעת פרשת ציצית בתוך קריאת שמע: "פרשת ציצית מפני מה קבעוה, אמר רבי יהודה בר חביבא, מפני שיש בה חמישה דברים, מצות ציצית, יציאת מצרים, עול מצוות, דעת המינים, הרהור עברה והרהור ע"ז".¹⁸

כל מי שיש לו ציצית בכגדו מקיים חמש מצוות עשה:

- א. "ועשו להם ציצית" (במדבר טו, לח).
- ב. "ונתנו על ציצית הכנף פתיל תכלת" (שם).
- ג. "והיה לכם לציצית" (שם, לט).
- ד. "וראיתם אותו" (שם).
- ה. "גדילים תעשה לך" (דברים כב, יב).

(מנחות דף מד ע"א, ופרש"י שם)

17. השם 'טלית' משמש גם בזכר וגם בנקבה. בעבודה זו בחרנו בלשון נקבה לשם 'טלית'.

18. ברכות דף יב ע"ב.